

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN) – państwowa jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej obejmująca organy i struktury o zadaniach badawczych, edukacyjnych, ochrony dziedzictwa narodowego (archiwalnych, muzealnych i bibliotecznych), śledczych, lustracyjnych, poszukiwawczych, kommemoratywnych i wydawniczych.

Instytut został powołany 19 stycznia 1999 na mocy ustawy z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, choć historia jego pionu śledczego korzeniami sięga powołanej w 1945 r. Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce (od 1984 r. pod nazwą Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytut Pamięci Narodowej).

Zadania i główne kierunki działalności

Do zadań Instytutu Pamięci Narodowej należy:

- gromadzenie i zarządzanie dokumentami organów bezpieczeństwa państwa, sporządzonymi od 22 lipca 1944 r. do 31 lipca 1990 r.,
- ściganie zbrodni nazistowskich i komunistycznych,
- prowadzenie działalności edukacyjnej,
- poszukiwanie miejsc spoczynku osób poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- wydawanie opinii w zakresie tego, czy nazwy budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej symbolizują bądź propagują komunizm lub inny ustrój totalitarny.
- lustracja osób pełniących funkcje publiczne.

Przedmiotem badań Instytutu są m.in.:

- zbrodnie dokonane przez aparat cywilny i militarny III Rzeszy na ziemiach okupowanej Polski, deportacje do obozów koncentracyjnych,
- deportacje żołnierzy Armii Krajowej i innych formacji niepodległościowych oraz mieszkańców Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w głąb Związku Radzieckiego,
- pacyfikacja ziem polskich między Wisłą a Bugiem w latach 1944–1947 przez jednostki Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych Związku Radzieckiego (NKWD).

Zgodnie z art. 24 ust. 4 ustawy Prezes IPN przedstawia raz w roku Sejmowi oraz Senatowi informacje o wynikach działalności Instytutu, która jednak w części dotyczącej bezpieczeństwa lub obronności państwa może zostać utajniona. Sprawozdanie jest publikowane na stronach obu izb w postaci druku sejmowego (senackiego).

Kierownictwo

Instytutem Pamięci Narodowej kieruje Prezes Instytutu Pamięci Narodowej.

W pierwotnym stanie prawnym był wybierany na wniosek Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej przez Sejm za zgodą Senatu na pięcioletnią kadencję.

Do wyboru Prezesa Instytutu przez Sejm niezbędna była większość kwalifikowana, która w tym wypadku wynosiła 3/5. Zgoda Senatu wyrażana była bezwzględną większością głosów. Był to jedyny przypadek w polskim prawodawstwie przewidujący wybór wysokiego urzędnika państwowego większością kwalifikowaną.

Natomiast w stanie prawnym do 15 czerwca 2016 r., zgodnie z przyjętą przez Sejm w dniu 29 kwietnia 2010 nowelizacją ustawy, Prezes Instytutu Pamięci Narodowej nadal wybierany był przez Sejm za zgodą Senatu, ale już bezwzględną większością głosów,

a nie kwalifikowaną 3/5, na okres 5 lat, na wniosek Rady Instytutu Pamięci, która zgłasza kandydata spoza swojego grona.

Od 16 czerwca 2016 r. Prezes Instytutu Pamięci Narodowej wybierany jest wciąż przez Sejm za zgodą Senatu, ale jest to dokonywane większością zwykłą, na okres 5 lat, na wniosek Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej.

Prezes posiada immunitet formalny.

Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej

Kolegium IPN to organ mający za zadanie m.in. wyłonienie kandydata na Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej.

Członkowie są wybierani przez Sejm (5 członków), Senat (2 członków) i Prezydenta RP (2 członków),

Rada Instytutu Pamięci Narodowej

Rada Instytutu Pamięci Narodowej była organem utworzonym w latach 2010–2016 w miejsce zniesionego wówczas Kolegium. Członków Rady wyłaniały Sejm (5), Senat (2) oraz Prezydent RP – po 1 z 2 kandydatów przedstawianych mu przez Krajową Radę Sądownictwa i Krajową Radę Prokuratury. Rada istniała do 16 czerwca 2016, gdy weszła w życie nowelizacja ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej.

Jednostki organizacyjne prokuratury w IPN

Piony śledczy i lustracyjny stanowią struktury prokuratury działające w IPN i realizują swe zadania autonomicznie od kierownictwa i prac pozostałych struktur Instytutu.

PION ŚLED CZY

Pion śledczy realizujące zadania śledcze Instytutu w sprawach, o których mowa w art. 1 ustawy z 18 grudnia 1998. Składa się z jednostki nadrzędnej, czyli Głównej Komisji z siedzibą w Warszawie oraz jedenastu oddziałowych komisji i siedmiu referatów śledczych w delegaturach IPN.

Do wyłącznej kompetencji prokuratorów Komisji należy ściganie przestępstw stanowiących zbrodnie komunistyczne, zbrodnie nazistowskie popełnione przez okupanta niemieckiego, zbrodnie nacjonalistów ukraińskich oraz inne czyny stanowiące zbrodnie wojenne i przeciwko ludzkości.

PION LUSTRACYJNY

Pion lustracyjny obejmuje Biuro Lustracyjne oraz podległe mu oddziałowe biura lustracyjne, wykonujące zadania z zakresu lustracji osób pełniących funkcje publiczne, określone w ustawie z dnia 18 października 2006 o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów.

Główne zadania Biura Lustracyjnego to:

- przyjmowanie i rejestracja oświadczeń lustracyjnych (w związku z art. 52a pkt 1 ustawy o IPN),
- monitorowanie obowiązku składania oświadczeń lustracyjnych (w związku z art. 52a pkt 4 ustawy o IPN)
- analiza złożonych oświadczeń lustracyjnych i zbieranie materiałów niezbędnych do ich właściwej oceny, a także przygotowywanie i obsługa postępowań lustracyjnych (w związku z art. 52a pkt 2 i 3 ustawy o IPN),
- udział prokuratorów Biura w charakterze oskarżycieli w postępowaniach lustracyjnych, wszczętych w czasie obowiązywania poprzedniej ustawy lustracyjnej na wniosek Rzecznika Interesu Publicznego i niezakończonych przed wejściem w życie ustawy z 2006 r. (w związku z art. 63a, ust. 2 ustawy lustracyjnej),
- przygotowanie i publikowanie katalogów zawierających dane osobowe (w związku z art. 52a pkt 6, 7 i 8 ustawy o IPN):
 - pracowników, funkcjonariuszy i żołnierzy organów bezpieczeństwa państwa,
 - osób rozpracowywanych przez organy bezpieczeństwa państwa PRL,
 - osób zajmujących kierownicze stanowiska partyjne i państwowych w PRL,
 - osób pełniących obecnie funkcje publiczne (art. 22 ustawy),

- opracowanie i publikacja informacji w Biuletynie Informacji Publicznej IPN (w związku art. 22 i 23 ustawy lustracyjnej).

POZOSTAŁE STRUKTURY IPN

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Działalność archiwalna rozpoczęła się w drugiej połowie 2000 r.

W Oddziałach Instytutu Pamięci Narodowej powołano Oddziałowe Archiwa, w Delegaturach istnieją Wydziały Archiwalne.

Pion archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej zajmuje się ewidencjonowaniem, gromadzeniem, przechowywaniem, opracowywaniem, zabezpieczeniem, udostępnianiem i publikowaniem dokumentów organów bezpieczeństwa państwa, wytworzonych oraz gromadzonych od 22 lipca 1944 do 31 lipca 1990, a także organów bezpieczeństwa Rzeszy Wielkoniemieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, dotyczących:

- zbrodni nazistowskich, zbrodni komunistycznych oraz innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od 1 września 1939 do 31 lipca 1990
- innych represji z motywów politycznych, jakich dopuścili się funkcjonariusze polskich organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości albo osoby działające na ich zlecenie
- działalności organów bezpieczeństwa państwa

Archiwum IPN udostępnia dokumenty (w postaci elektronicznych kopii i oryginałów, o ile ich stan fizyczny na to pozwala) i informacje z zasobu m.in. na podstawie:

- art. 30 ustawy o IPN – dotyczące wnioskodawcy lub zmarłej osoby najbliższej
- art. 35c ust. 1 ustawy o IPN – dotyczące pracownika lub funkcjonariusza organów bezpieczeństwa państwa. Prawo do wglądu w te dokumenty przysługuje każdej zainteresowanej osobie
- art. 36 ust. 1 pkt 2 – naukowcom w celu prowadzenia badań naukowych
- art. 36 ust. 1 pkt 3 – dziennikarzom w celu publikacji materiału prasowego
- art. 25 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów – dotyczące osób, które zajmowały kierownicze stanowiska w byłej Polskiej Partii Robotniczej, a także były członkami Rady Ministrów państwa komunistycznego. Prawo do wglądu w te dokumenty przysługuje każdej zainteresowanej osobie

Biuro Poszukiwań i Identyfikacji

Biuro Poszukiwań i Identyfikacji (BPiI) zostało powołane 16 czerwca 2016 r. na mocy ustawy z dnia 29 kwietnia 2016 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej oraz niektórych innych ustaw.

W zakresie powierzonych zadań Biuro Poszukiwań i Identyfikacji ma prowadzenie działań mających na celu odszukanie miejsc pochówku osób, które straciły życie od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r. wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym, na skutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych dokonywanych na polskiej ludności. Biuro realizuje też działania badawczo-historyczne, poszukiwawcze oraz identyfikacyjne. W okresie wcześniejszym zadania o podobnym charakterze prowadzili w IPN pracownicy Samodzielnego Wydziału Poszukiwań w ramach projektu „Poszukiwanie nieznanych miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego 1944–1956”. Po powstaniu BPiI poszerzeniu uległ zakres chronologiczny oraz merytoryczny.

Baza Materiału Genetycznego

Biuro prowadzi Bazę Materiału Genetycznego, w której przechowywane są dane DNA krewnych osób, które straciły życie w wyniku represji ze strony systemów totalitarnych lub czystek etnicznych. Pozwala to na identyfikację szczątków ludzkich odnalezionych w wyniku prowadzonych prac poszukiwawczych poprzez analizę porównawczą zgromadzonych profili genetycznych.

Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa

IPN został upoważniony do upamiętniania historycznych wydarzeń, miejsc i postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i za granicą oraz miejsc walki i męczeństwa innych narodów na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 8 listopada 1917 do 31 lipca 1990 r. Z uwagi na to, że IPN nie jest organem administracji rządowej, w sprawach, które mogą mieć wpływ na realizację polityki państwa oraz umów międzynarodowych dotyczących miejsc pamięci narodowej oraz grobów i cmentarzy wojennych, podejmuje działania w porozumieniu z ministrem kultury i dziedzictwa narodowego.

- **Opieka nad grobami i miejscami pamięci** - W kompetencjach Biura znajduje się tworzenie i prowadzenie ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski, przyznawanie świadczeń dla osób fizycznych sprawujących opiekę nad grobem weterana na pokrycie całości lub części kosztów sprawowanej opieki oraz dotacji dla osób prawnych na wykonywanie czynności związanych z budową, remontem, przeniesieniem lub utrzymaniem tych grobów.
- **Dekomunizacja** - Na mocy ustawy z 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej Instytut Pamięci Narodowej jest zobowiązany do przygotowania na wniosek uprawnionych podmiotów opinii, czy używane nazwy podlegają rygorom ww. ustawy oraz do opiniowania zgłaszanych inicjatyw zmian nazewnictwa propagującego ideologię totalitarną. Pozwala to na usuwanie z przestrzeni publicznej wszelkiego rodzaju nazw, upamiętnień, znaków i symboli propagujących ideologię totalitarne. Dekomunizacją objęte są obiekty: pomniki braterstwa broni ew. czynu rewolucyjnego, pomniki postaci lub wydarzeń związanych z historią ruchu komunistycznego, elementy zdobnicze prezentujące symbolikę komunistyczną znajdujące się na miejscach pamięci lub cmentarzach wojennych z okresu II wojny światowej oraz nazwy ulic, którym patronują działacze ruchu komunistycznego lub które nawiązują do rozwoju tego ruchu.
- **Upamiętnienie ofiar systemów totalitarnych** - W ramach trwałego upamiętniania faktów, wydarzeń i postaci związanych z miejscami walk i męczeństwa BUWiM przeprowadza i finansuje zadania obejmujące realizację nowych bądź remont istniejących miejsc pamięci.

Biuro Badań Historycznych

Zadaniem Biura jest prowadzenie badań naukowych nad historią Polski od 1918 r. W obszarze zainteresowań badawczych BBH znajdują się również dzieje polskiej emigracji oraz historia polskiego spuścizny kulturowej na Wschodzie. BBH realizuje swoje zadania w ramach centralnych i oddziałowych projektów badawczych. Pracownicy Biura opracowują monografie, wydawnictwa źródłowe i periodyki Instytutu Pamięci Narodowej oraz organizują konferencję naukowych związane z obszarem badawczym BBH. W zakresie zadań BBH jest również przygotowywanie opinii i ekspertyz na rzecz prowadzonych postępowań przez sądy, dla organów administracji publicznej oraz organizacji pozarządowych w zakresie problematyki związanej z ustawą o IPN. Pracownicy BBH przygotowują recenzje wydawnictw naukowych i edukacyjnych oraz wystaw opracowanych w IPN oraz biorą udział w popularyzacji wyników badań naukowych w mediach.

Biuro Edukacji Narodowej

Głównym zadaniem Biura jest wspieranie kształcenia Polaków z zakresu historii najnowszej oraz upowszechnianie tej wiedzy w kraju i za granicą. BEN popularyzuje historię Polski od 1918 r., promuje wiedzę o udziale Polaków w II wojnie światowej, informuje o metodach, miejscach i sprawcach zbrodni popełnionych na obywatelach polskich, wspiera lokalne inicjatyw o charakterze patriotycznym i upamiętnieniowym. W swej pracy BEN współpracuje ze szkołami, uczelniami, innymi instytucjami oświatowymi lub kulturalnymi, stowarzyszeniami, fundacjami i innymi organizacjami

pozarządowymi, mediami, polskimi organizacjami i instytucjami emigracyjnymi oraz organami władzy publicznej. Działania te mają charakter cykliczny i są prowadzone w ramach kalendarza najważniejszych rocznic historycznych i kalendarza szkolnego. Pracownicy Biura przygotowują i prowadzą lekcje, wykłady, warsztaty, debaty, konwersatoria, seminaria i rajdy i gry miejskie związane z miejscami pamięci. Przygotowywane są wystawy, projekty edukacyjne i konkursy o tematyce historycznej.

Periodyki Instytutu Pamięci Narodowej

- **„Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”** – rocznik wydawany od 2004 r., adresowany do badaczy aparatów represji państw totalitarnych, przede wszystkim Polski Ludowej
- **„Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”** – miesięcznik popularnonaukowy wydawany od 2001 r., poświęcony dziejom Polski w latach 1939–1989
- **CzasyPismo** – półrocznik wydawany od 2012 r., upowszechniający wiedzę o najnowszej historii Górnego Śląska i sąsiednich obszarów
- **„Institute of National Remembrance Review”** – rocznik wydawany od 2019 r., zajmujący się problematyką najnowszej historii Polski i Europy Środkowej pod dwoma totalitaryzmami, dostępny online wyłącznie w angielskiej wersji językowej
- **„Komunizm: system–ludzie–dokumentacja”** – rocznik wydawany od 2012 r., dotyczący dziejów ruchu komunistycznego
- **„Pamięć i Sprawiedliwość”** – półrocznik wydawany od 2002 r., dotyczący historii najnowszej
- **„Polish-Jewish Studies”** – rocznik wydawany od 2020 r., poświęcony relacjom polsko-żydowskim oraz dziejom społeczności żydowskiej na ziemiach polskich w XX w., wydawany w języku polskim i angielskim, dostępny online
- **„Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”** – rocznik wydawany od 2008 r., poświęcony zagadnieniom dotyczącym archiwistyki

Czasopisma nieistniejące:

- **Biuletyn IPN „pamięć.pl”** – miesięcznik wydawany w latach 2012–2016, poświęcony dziejom Polski w latach 1939–1989
- **„Studia Rzeszowskie”** – rocznik wydawany w latach 1995–2003, poświęcony upowszechnianiu wiedzy o historii Polski Ludowej

Odnaczenia i nagrody przyznawane przez IPN

Instytut Pamięci Narodowej przyznaje:

- **Medal Reipublicae Memoriae Meritum** – przyznawany od 2015 r. instytucjom, organizacjom i osobom fizycznym za wybitne zasługi w działalności publicznej i społecznej dla upamiętniania historii Narodu Polskiego w latach 1917–1990 oraz wspierania IPN w działalności edukacyjnej, naukowej i wydawniczej
- **Kustosz Pamięci Narodowej** – nagroda przyznawana od 2002 r. za szczególnie aktywny udział w upamiętnianiu historii Narodu Polskiego w latach 1939–1989, a także za działalność publiczną zbieżną z ustawowymi celami Instytutu Pamięci Narodowej
- **Nagroda Honorowa „Świadek Historii”** – przyznawana od 2009 r. osobom i instytucjom szczególnie działającym na polu upamiętniania historii Narodu Polskiego oraz wspierających IPN w tego typu działalności
- **Semper Fidelis** – nagroda przyznawana od 2019 r. przez Instytut Pamięci Narodowej za pielęgnowanie pamięci o polskości Kresów Wschodnich
- **Nagroda im. Grażyny Langowskiej** – przyznawana nauczycielom i wychowawcom, szczególnie zaangażowanym w swoją pracę oraz krzewienie wartości patriotycznych
- **Medal 10 lat Instytutu Pamięci Narodowej** – ustanowiony i nadawany w 2010 r. jubileuszowy medal z okazji 10-lecia powstania Instytutu Pamięci Narodowej.